

MİLLÎ MÜCADELE EDEBİYATINDA YAKUP KADRI KARAOSMANOĞLU

İNCİ ENGINÜN*

27 Mart 1889 tarihinde doğmuş olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu 13 Aralık 1974 te ölmüştür. Kahire'de dünyaya gelen, Manisa, İzmir, İskenderiye'de çocukluğu geçen ve İstanbul'da edebiyat sahasında şöhret kazanan Yakup Kadri, tedavi ve elçilik görevleriyle yurt dışında bulunmasının dışında Ankara'da ikamet etmiş ve orada ölmüştür.

Hassas ve zarif bir anne ile bir çeşit derebeyi torunu olan otobiyografik babanın bu oğlu, yayın hayatına, Mısır'da çıkan *Türk* gazetesinde yayınlanan çeviri hikâyeleriyle girer. Fakat onun asıl adının duyulması 1908 den itibaren dır. 1908 den itibaren başlayan bu faaliyet, Fecr-i âti topluluğuna girmesiyle bilhassa tenkit sahasında kendisini gösterir. Bu arada piyes, mensur şiir de yazar. Daha sonraki yıllarda siyasî ve edebî makaleler, roman, hikâye ve hatıraları da yayımlanan Yakup Kadri ölümüne kadar çok çeşitli gazete ve dergilerde sürekli olarak yazar (*Rûbab, Peyam, İkdam, Hâkimiyet-i millîye, Milliyet, Ulus, Tercüman*).

Yakup Kadri edebiyat görüşü "sanat şahsî ve muhteremdir" umdesi ile özetlenen Fecr-i âti edebiyat akımının bu anlayışını, Türk toplumunun maruz kaldığı sosyal ve siyasî şartlarının tesiriyle zamanla değiştirecektir. Kalemîni önce, bu edebiyat anlayışı içinde geliştiren Yakup Kadri 1914 ten itibaren değişik tesirlere de maruz kalır. Türk toplumu müstesna şartlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu sosyal ve tarihî şartlar edebiyatçıları da birer propagandacı olmağa çağırılmaktadır. Yahya Kemal ve Ahmet Haşim'in bir bakıma kahramanca, şiiri günlük hayatın meselelerinden uzak tutma çabaları genç Yakup Kadri'ye de sanat yolunu seçmede yardımcı olur. O, eserlerinde hem ayakları yere basan bir gerçekçilik hem de yarına kalacak millî, beşerî ve evrensel değerleri bir araya getirmeğe çalışır.

* Prof. Dr. İnci Enginün, Marmara Üniversitesi, Fen ve Edebiyat Fakültesi. Türk Dili ve Edebiyatı Profesörü.

Bir asilzade oluşu, Batı edebiyatını iyi bilişi ve içinde daima mistik bir heyecan beslemesi Yakup Kadri'nin daha sonraları benimse-diği edebiyat anlayışının oluşmasına yol açar. Sıhhati bozuk olan Yakup Kadri, çevresinden muztarıptır. İlk yazısı "Nirvana" bu bakımdan önemlidir. Ancak, devir insanları kendi kendileriyle baş-başa bırakacak veya Nirvana'ya yükseltecek şartları taşımaz. Yakup Kadri'nin bozuk sıhhati, savaş yıllarından bir kısmını İsviçre'de geçirmeğe onu mecbur eder. Yakup Kadri'de asıl değişmenin bu sırada olduğunu kabul etmek yerindedir. *Atatürk* adlı kitabında bir Türk olarak Avrupa'daki yalnızlığından söz ederken millet vâkısına nasıl sarıldığı da görülür. Bu devir yazarları millet-fert bütünlüğünü önceden hazır fikir kalıplarından değil, bizzat şahsî tecrübelerinden öğrenmişlerdir.

Yurda dönüşte Yakup Kadri yeni bir yalnızlıkla karşılaşır. Dost çevreler dağılmış, azınlıkların çehreleri değişmiştir. Bir korku, tedirginlik, heyecan ve bekleyiş hâkimdir.

Anadolu'da başlayan Millî Mücadele Yakup Kadri'ye yeni iman aşılır. O artık Anadolu'ya yeni bir destanın oluştuğu mekân, Millî Mücadele'nin önderine bir destan kahramanı olarak bakmaktadır.

İkdam gazetesinde yazdığı yazılarla Millî Mücadele'yi destekleyen Yakup Kadri, Birinci İnönü zaferinden sonra Anadolu'ya gider. Cephede dolaşır. Sakarya savaşına şahit olur. Yunan mezalimini tesbit eden komisyonda Halide Edib ve Yusuf Akçura ile birlikte görev alır, sonra sıhhati elvermediği için İstanbul'a döner.

Yakup Kadri'nin 1929 da *Ergenekon* adı altında bir kısmını topladığı bu yazılarında biz, bütün heyecanımla bir milletin yeniden doğuşunu buluruz.

Yakup Kadri'nin Millî Mücadele'ye kadar geçirdiği devir, adeta kendisini edebiyat sahasına hazırlamasıdır. O, Fecr-i âtinin "sanat şahsî ve muhteremdir" umdesine bir mânâda bütün ömrü boyunca sadık kalmış olmakla birlikte, içten içe bir değişme geçirir. *Resimli Kitap*'ta yayımlanan bir yazısında "Sanatın gayesi—eğer mutlaka bir gaye bulmak lâzımsa—bence bir kavmi, bir milleti hissetmeğe, iyi hissetmeğe, büyük hissettirmeğe alıştırmasıdır" demiş olan Yakup Kadri'nin ilk eserlerini gözden geçirirsek, bunlardan nasıl milleti esas alan edebiyata geçtiğini de takip ederiz. *Bir Serencam* adlı kitabında topladığı hikâyelerin hepsinde muztarip fertler söz

konusudur. Fakat bunların hepsinde de devrin örf ve âdaletlerinden kaynaklanan felâketler, ıztıraplar bulunur. Sağlam yapılarıyla bu hikâyeleri, “Bir Huysuzun Defterinden” (*Payam*’da) adlı yazı serisi takip eder. Bu otuz yaşındaki huysuz bir “zıpır”dır. İkinci vasfı da “acı” oluşudur. Bu huysuz “insanlardan daima uzak yaşar”. “İnsanlar, şüphesiz ki arz üzerinde yaşayan hayvanların en sevimsizidirler. Hattâ belki de en lüzumsuzu, en mânâsızdırlar. Kazlar gibi iki ayağı üstünde sallana sallana dolaşan bu tüysüz mahlukat sürülerinin işi nedir? Mânâsı ne olsa gerektir? Neden hâsıl olmuşlar? Ne yapmak istiyorlar?”.

“Ölüm, su ve alev gibi her şeyi temizliyor; koca ölüm ağışuna düşenler ne kadar kibar ve necip oluyorlar ve aynı zamanda ne ulvî bir sima iktisab ediyorlar.”¹

Fazla devam etmeyen bu yazı serisinde biz çevresinden kopmuş ve onlarla anlaşmamaya kararlı bir “huysuz”u görürüz.

İkinci yazı serisi “medeniyet kadınların ninnileriyle masallarından çıktı” dediği kadınlar hakkındadır.

“Miss Chalfrin’in Albümünden” adlı eserinde ise, Türklerin bizzat kendilerinin farketmedikleri güzellikleri gören bir İngiliz kızının Türkler ve Türkiye hakkındaki intibalarından bahseder. Bütün bu yazılarda biz Yakup Kadri’nin kendisi de dahil olmak üzere herkese şamil tenkitçi gözü ile karşılaşırız.

Mondros Mütarekesi imzalandığında İsviçre’de üç yıldan beri tedavide bulunan Yakup Kadri, düşman bir basından Türklüğe ait meseleleri öğrenir. Hassas, sanatkâr ve ayrıca hasta olan Yakup Kadri’de bütün bu hadiselerin kuvvetli bir tesir yaptığı kesindir. 1938 yılında yazmağa başladığı ve ancak 1946 da basılabilen *Atatürk* adlı monografisine “bizim ilk gençlik yıllarımız bir millî kahramana hasretle geçti” diye başlayan Yakup Kadri, yabancı ve düşman basından şunları öğrenmektedir: “İsviçre’nin olsun, Fransa’nın olsun, İngiltere’nin olsun, bütün gazeteleri başımıza gelenleri azımsıyor, Türk milletinin yeryüzünden kazınmasını, Türkiye’nin dünya haritasından silinmesini istiyordu. Dünya amme efkârı o derece aleyhimize kışkırtılmıştı ki, bizim için Türk sıfatıyla ne sokakta

¹ Yakup Kadri’nin bu dönemi için bkz., Hasan Ali Yücel, *Edebiyat Tarihimizden*, 1957.

serbestçe dolaşmanın, ne pansiyonlarda, otellerde, kahvehanelerde rahat ve huzurla oturup kalkmanın imkânı kalmıştı” demektedir.²

Ülke dışında bulunmuş, vatanın zor günlerinde, o ızdırabı vatan daşlarıyla birlikte paylaşmayanlarda değişik bir ruh hali yaratır. Durumun ne olduğunu açık seçik bilemeyiş, ülkeye dönememe, dışardan ülke için söylenenler, yürütölen tahminler, ülkenin içinde bulunduğu zorunlukları kendi şahsı emellerini gerçekleştirmek için kullanmak isteyenler; hepsi, insana bir kaos içinde bulunduğu hissini verir. Yakup Kadri de artık bozuk sıhhatini değil, bir an önce ülkesine dönmeği düşünmektedir, ama yollar kapalıdır. Hiç bir ülke Türkleri istemez. İşte bu sırada Atatürk’ün adını duyarlar. Uzun zaman bekleyişleri, hep hayal kırıklığı ile sonuçlanmış olan bu nesil “artık hiç bir kimseye, hiç bir şeye inanmamaktadır.”³ Ancak, halk arasında destanlaşmış olan Çanakkale zaferi ve onun kahramanlarından Mustafa Kemal Paşa bu perişan günlerde, gönüllerde yeni bir ümit filizlendirir. Yakup Kadri Atatürk’ün adını halktan ve bir de Çanakkale savaşlarına katılmış, hastahane arkadaşlarından olan genç subaylardan duymuştur. Yakup Kadri’nin *Atatürk* kitabında yer alan ve onu halk arasında ulaştığı efsane kahramanı portresi ile anlatan şu satırları okuyalım : “Şimdiden birçok haması menkıbeler, ruhu bir deniz gibi coşturan dinamizmasıyla birbirini takip etmekte ve muhayyilemizde, keskin profili otuz ikilik topların fasıllı ateşinde parlayıp sönen, sönen parlayan bir genç kahramanın yalın endamı çizgilenmekteydi. Bu kahraman, bu genç kumandan—gene halkın söylediğine göre—yanında bir avuç süngölü askerle, yerden, gökten, denizden kopan mütemadi bir gülle, kurşun ve şarapnel sağnağının ortasında muttasıl ileriye doğru atılıyor ve kollarıyla kızgın boyunlarından yakalayıp denize yuvarlıyacaktı gibi düşmanın sıra sıra topları üstüne saldırıyordu. Bu insan, ateşte yanmıyordu. Vücuduna kurşun işlemiyordu, ve zırhlarının attığı güller başının üstünden munisleşmiş yırtıcı kuşlar gibi geçip gidiyordu.

Kimdir bu acayıp adam? Nereden peydah olmuş? Adını hiç bir gazetede, hiç bir resmî tebliğde görmedik, okumadık. Fakat, halk onun adını da biliyordu : Mustafa Kemal diyordu. Bir paşamı? Bir miralay mı? Kimi bir paşa, kimi bir miralay olduğunu söy-

² *Vatan Yolunda*, 1956, s. 7.

³ *Atatürk*, s. 1.

lüyor. Zaten rütbesinin ne hükmü var. Böyle adama rütbe ne ilâve edebilir”?

İşgal altındaki İstanbul’a dönüş, işgal kuvvetlerinin Türklere layık gördüğü muamele, genç Yakup Kadri’yi perişan eder. Henüz otuz yaşına ulaşmamış olan yazar, bir vakitler sık sık gittikleri, edebiyatçıların buluşma yeri Cenyoy’daki Rum garsonları da değişmiş bulur. Akrabalarından birinin evine geçtikten sonra arkadaşlarıyla buluşur. *İkdam* gazetesindeki yazılarını bundan sonra kaleme alacaktır.

İzmir’in işgalinden sonra İstanbul’un işgali Yakup Kadri’nin milliyetçilik duygularını keskinleştirir. O artık, tek başına değildir. Bundan sonra Yakup Kadri’nin eserlerinde gördüğümüz değişiklikleri, ki bunlar duygu ve düşünceleriyle de ilgilidir, bazı maddelerde toplamak mümkündür. Şunu da ilave etmeliyim ki, bunlar sadece Yakup Kadri’ye de has değildir, devrin bütün vatanperver, düşünen gençlerinin ortak duygularına tekabül eder.

1. Bütün kötü şartlara rağmen iyimserlik ve geleceğe güven.
2. Millete dönme, yalnızlıktan kurtulma.
3. Öndere inanma ve onun çevresinde yer alanlara saygı.
4. Millî değerleri yeni baştan keşfediş.
5. Batı, bilhassa Fransa’dan soğuma.
6. Anadolu mekânında yeni bir mânâ bulma.

Bütün kötü şartlar içinde iyimserlik aslında kolay değildir. Yakup Kadri kötümserlikte bir fayda olmadığı gibi, hele savaş zamanında kötümserliğin bir çeşit bozgunculuk olduğunu yazar. “Gerçi, millet işlerinde, bhusus had buhranlar esnasında bedbin olmak bir nevi hezimetçilik, bir nevi mızıkçılıktır, Hattâ diyebiliriz ki, bir nevi şuursuz hainliktir. Zira, bu gibi kimselerin bir cemiyet içinde yaptıkları zarar her hangi bir haricî düşmanın yapacağı zararın kat kat üstündedir. Bunlar, o akılsız dostlardır ki, akıllı düşmanı aratırlar ve farkına varmaksızın kaleyi içeriden verirler.”⁴

Bu iyimserliğin yerleşmesine sebep mücadelenin başlamış olmasıdır. “Mutlaka içimizde bir şafak doğuyor, bu şafak millî şuuru-muzdur. Filvaki, biz bu şuuru birçok gözyaşı, birçok acılar ve sancılarla kıvrana kıvrana bulduk. Fakat, dünya yüzünde hangi tepeye

⁴ *Vatan Yolunda*, s. 42, *İkdam*’da 1920’de çıkmıştır.

zahmetsizce varılabilir? Hangi doğum kansız, gözyaşsız ve sancısızdır. Tarihin bütün şanlı devirleri, milletlerin bütün azametli hareketleri hep böyle başlamadı mı? Her yeni âlem bir eski kıyametin mahsulü değil midir? Türk milleti bu hakikatleri vâkıa ilmî bir vuzuhla anlamıyor. Fakat, seziyor, hissediyor ve bundan dolayı mazisine nedametsiz ve âkibetine korkusuz bakıyor. Biliyor ki, kendini bulmuş, rüşte ermiş milletlere zaval yoktur. Biliyor ki, hayır da şer de bize ancak kendi kendimizden gelebilir. İşte bu emniyet ve bu iman kara bahtın cilvesine karşı son sığındığımız kale ve son giyindiğimiz zırh oldu. Bunun faydasına ve bunun lüzumuna inanmayanlar acaba neye inanıyorlar.”⁵

Bu iyimserlik ve millete inanma yazara coşkunculuk verir : “Ey büyük millet, bu son yaptığın destanı hangi şair yazacak bilmiyorum, sen yalnız kendi talihini saçlarından tutup istediğin kıbleye çevirmedin, aynı zamanda bütün mazlum ve mağdur milletlere de ibret dersi olacak eşsiz bir harekette bulundun; bütün âleme, hakkını korumasını bilen ve kendini soğuk ve kısır mantığın cenderesinden çok, millî şahlanışa bırakan bir milletin en heybetli kuvvetlere karşı neler koyabileceğini ispat ettin.”⁶

“Kendimizi millet denilen bu nihayetsiz umman içinde bir zerre sayıyoruz”⁷ diyen Yakup Kadri bu ifadeyi çeşitli romanlarında kahramanlarına da izafe eder.

Millet, varlığını temsil eden Önder’ine, Mustafa Kemal Paşa’ya inanmaktadır. Anadolu’nun merkezinde yepyeni bir âlem oluşmaktadır. Mağlubiyete hiç inanmayan Yakup Kadri “kendi toprağında kendi yurdunun göbeğinde doğuşen bir millet için mağlubiyetin mânâsı nedir”⁸ diye sorar. Bu güç, daha önce keşfetmediği mütavazı evlerde gizlidir : “Meğer kapıları akşam ezanı ile kapanan o sessiz Türk evlerinde ne kadar azim, ne kadar enerji ve faaliyet kuvvetleri saklı imiş”⁹ der.

Batıdan soğuma da bu devir yazarlarında genel bir tutumdur. Evrensel olduğuna inandıkları Batı değerlerinin türk milleti söz konusu olduğunda çift standarda dönüştüğünü görmüşlerdir : “Fran-

⁵ *Vatan Yolunda*, s. 43-44. *İkdam*’da 1920.

⁶ *Ergenekon*, 1964, s. 129.

⁷ *a.g.e.*, s. 153.

⁸ *Ergenekon*, s. 41.

⁹ *a.g.e.*, s. 100.

sız politikacılarıyla askerlerinin bize karşı haksız muameleleri bu milletin diliyle yazılmış kitaplarda okuyup inandığımız insanlık prensiplerini hep yalana çıkarmıştır.”¹⁰

Avrupa’dan yeni döndüğü için Avrupalıların ne düşündüğünü Yakup Kadri’den öğrenmek isteyenlere o, heyecanla şu cevabı vermiştir : “Onlar bizi parçalamak istiyorlar. Türkiye denince yaralı bir avın üstüne üşüşen köpekler gibi havlıyorlar. Fakat biz teslim olmayacağız. Hepsini kovalayacağız.”¹¹

Yakup Kadri asıl *Sodom ve Gomore*’de yabancı işgal kuvvetlerine karşı nefretini anlatır. Fakat onun bir propaganda eseri olarak kullanılmasına imkan vermez.¹²

İstanbul’da basına uygulanan sansür bazan karikatür boyutlarına ulaşır. *İkdam* gazetesinin Fransızlar tarafından kapatılmasına sebep olan bir yazı *Le Matin* gazetesinden çevrilmiştir. Fransız sorumlular bunu “Fransa’nın ve Fransız ordusunun” küçük düşürülmesi amacıyla seçildiğine inanırlar.¹³

Baskının çok arttığı sıralarda Millî Mücadele’nin ilk zafer müjdesi ulaşır. Bu Birinci İnönü zaferidir. 6 Nisan 1921 tarihli *İkdam*’da Yakup Kadri, “İnönü zaferi yahut Metristepe’den görülen şeyler” başlıklı yazısını yayımlar : “Ey ulvî hadise, hiç bir kalem, hiç bir dil senin mehabet ve azemetini vasıflandıрмаğa kadir değildir” dedikten sonra şöyle devam eder : “Hakkın yenilmez bir kuvvet olduğunu ve imansız kuvvetin yılgın bir canavardan bir farkı bulunmadığını itiraf etmek istemeyenler, İnönü zaferi karşısında hayretten hayrete düşüyorlar. O modern techizatlı Yunan ordularının yalçın bir kayaya çarpan dalgalar halinde dağılıp mahvolmalarına bir mânâ veremiyorlar. O ordular ki, senelerden beri demir yiyor ve çelik giyiniyordu. Akdeniz’in bütün limanları ona barut, gülle, mitralyöz, tayyare ve tank yetiştiriyordu. Nasıl oldu da bütün bu imkânlardan mahrum barutsuz, güllesiz, tayyaresiz, tanksız bir ordu senelerden beri çektiği bin türlü minnete rağmen bu yorgun ve çıplak ordu, nasıl oldu da âkıbet galebeyi çalan oldu? Çünkü, hak onun tarafındaydı; çünkü iman, onun kalbindeydi.”

¹⁰ *Vatan Yolunda*, s. 19. Ayrıca s. 25, 26.

¹¹ *a.g.e.*, s. 32.

¹² *Sodom ve Gomore* romanında yabancıların ele alınışı hakkında bkz., İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 228 - 248.

¹³ *Vatan yolunda*, s. 61.

(...) “Seviniyoruz; çünkü Metristepe’de ayakta duran kahramanın seyrettiği meydanın arkasındaki manevî âlemi görmekteyiz. Bu âlem mahşerden numunedir : Bütün vatan şehitleri türbelerinden başlarını kaldırıyor, asırlarca sisli şimal ülkelerinden esen rüzgârlar önünde hâk ve yeksan olan eski mukaddes beldeler tekrar yeryüzüne çıkıyor, cümle mazlum milletler demir ve çelikten zincirlerini kırarak karanlık mahpeslerinden dışarıya atılıyor.”

Yakup Kadri, daha sonra İnebolu yolu ile Anadolu’ya geçer. Büyük heyecan içindedir. Aynı vapurda daha sonra, Heybeliada Deniz Mektebi öğrencilerinin de gizlenmiş olduklarını, vapur açıldıktan sonra ortaya çıkmalarıyla anlar. Bu da onu heyecanlandırır : “Bu gençleri dinlerken içimdeki sevincin destanî bir hamleye inkılâp edip beni zafer naralarıyla çınlayan bir âleme doğru sürüklediğini hissettim ve Karadeniz’in dalgaları arasında yol alan küçük tekne bana Barbaros’un kalyonlarından biri gibi heybetli görünmeye başladı.

İnebolu’ya çıkınca dinlediğim kahramanlık menkıbeleri ise bu hulyamı daha ilk adımdan itibaren sanki gerçekleştirivermişti.”¹⁴ Sırtlarında mermi sandıkları taşıyan kadınlar, mühimmat dolu arabaları çeken çocuklar görür. Hayli güç ama öylesine heyecanlı bir yolculuktan sonra Ankara’ya ulaşan yazar, Ankara hakkındaki ilk intibalarını da *İkdam* gazetesinde (12 Temmuz 1921) yayımlayacaktır. Dünyanın ilgi çeken üç merkezinden biri de Ankara’dır dedikten sonra şöyle devam eder :

“Fakat zannetmeyiniz ki, Ankara’nın manzarası şehir itibariyle şu şöhet ve ehemmiyetle mütenasip bir heybet ve ihtişam arz ediyor. Türk milliyetçilerinin hükümet merkezi bir yangın harebesinden başka bir şey değildir. Bütün dünyaya kafa tutan ve garp âleminin mütecaviz ve müstevli dalgalarına karşı şarkın eşiginde yegâne geçilmez seddi teşkil eden B.M.M. bu harebenin bir kenarından tek katlı, mütevazı, küçük bir binaydı. On yıllık mütemadi bir mücadeleden sonra hâlâ sayısız düşmanlarla döğüşen Türk milletinde azim, irade, kuvvet ve kahramanlık, fazilet ve ümit namına ne varsa hep bu yalın kat binanın içinde bulunuyor. Zarf ile mazruf arasında ne büyük tezat! Fakat, Türkün ruhundaki hayatî ve ahlâkî

¹⁴ a.g.e., s. 87.

fazilete o emsalsiz ulviyet ve mahabeti veren asıl bu tezat değil midir.”¹⁵

Olayları dış görünüşleriyle değerlendirmeye alışanların Ankara şehrindeki “tecellinin sırrını” anlayamayacaklarını belirten Yakup Kadri, “mazlum ve mağdur millet için de ilâhî nefhanın estiği yer Anadolu’nun en harap bir kasabası olan Ankara’dır.”¹⁵

Yakup Kadri, Ankara’da dostları olan Halide Edib ve eşi Dr. Adnan Adıvar’ın misafiri olur. Halide Edib ve Yakup Kadri gibi iki güçlü gözlemci ve yazarın Millî Mücadele’yi başından itibaren bizzat görmüş ve yazmış olmaları çok büyük bir önem taşımaktadır. Genellikle büyük savaş macaralarımızı yaşamış ve onları yazmamız. Yazarlarımız, bunların sebepleri üzerinde durmuşlar fakat birçoğu da şaşılacak bir davranışla kendilerinin bizzat şahit oldukları faciaları da yazmaktan çekinmişlerdir.

Yakup Kadri, Halide Edib’in “biz kuvvetimizi asıl bu uzaklıkta ve tecerrütte buluyoruz” diyerek uzaklığını savunduğu Ankara’da, bütün itiyatları altüst olmasına rağmen, kendisini “her surette eskisinden daha kuvvetli” hissetmektedir. Bunda hayal etmiş olduğu “destanî” havaya kavuşmuş olmasının rolü büyüktür. Hele destan kahramanı Önder ile görüştüğünde heyecanı son haddini bulur. Bütün bu heyecanlarından bahsettikten sonra Mustafa Kemal Paşa’yı anlatır. Atatürk’ü bir madalyona oyulmuş resim gibi tasvir eden bu satırlar gerçekten çok caziptir. Birçok yazarın ve gözlemcinin Atatürk’te müşehade etmiş oldukları tezatları kendinde birleştirme gücü bu satırlarda da kendisini gösterir : “Mustafa Kemal Paşa, sivil giyinmiş, ortadan biraz daha boylu, zayıf ve sarışın bir zattı. Gazetelerde gördüğünüz resimlerden hiç birine benzemiyordu. Kendisi bu resimlerin hepsinden daha sevimli, daha canlı, daha müstesna bir simaydı. Yüzü renk ve çizgi itibariyle bir tunç parçası üzerine oyulmuş bir eski madalyonu andırır. Elmacık kemikleri çıkık, ağız kemikleri kuvvetli ve alnı sertti. Ve bu yüzün bütününde çok zahmet görmüş, çok uğraşmış, çok düşünmüş kimselerin çehresindeki ifade vardır, fakat, hiç bir yorgunluk emaresi göstermemek şartıyla. Kısık ve sıcak bir sesle konuşuyor, mavi gözleri muammalı nazarlarla bakıyor, vücudunun kımıldanışları genç bir parsın kımıldanışları gibi sevimli, munis, bir tarzda haşin ve çeviktir.”¹⁶

¹⁵ a.g.e., s. 100.

¹⁶ *Ergenekon*, s. 110.

Sade bir dekorda oturan ve Yakup Kadri ile bir “akran” gibi konuşan Mustafa Kemal Paşa’nın “şu dakikada oynamakta olduğu muazzam tarihî rolün heybetini” hissedip hissetmediğini merak eden Yakup Kadri, bu sorusuna yine kendi cevap verir : “Hayır. Her büyük adam gibi Mustafa Kemal Paşa’da yıldızının pırıltısıyla kamaşmamış ve tarihinin ihtiraslı aşkından habersiz olanların sadeliği ve alışkanlığı” vardır.

Yazar Atatürk ile görüştüğü ve birlikte yemek yediği bu günü hayatının en büyük şerefi sayar. İlerde torununa, hayatının en şanslı günü olarak “bir yaz günü Mustafa Kemal Paşa ile yanyana yemek yedim” diyecektir.

Daha sonra birçok defalar Mustafa Kemal Paşa’yı görecek olan Yakup Kadri’nin Önder’e karşı saygı ve hayranlığı gitgide artacaktır. Ona bakarken, usta romancı büyük kahramanın ruhunu da anlama çabasıdadır. Zamanla anlayacaktır ki, “Mustafa Kemal o zaman da yalnız bir insandı ve bütün sırrını tek başına taşıyordu. Belki büyüklüğü, üstünlüğü, diğerlerinden başka türlü oluşu da bundan ileri geliyordu”.

Atatürk hakkındaki yazıları çok olan Yakup Kadri “milletin bağrından fıskıran bir şuur çağlayanı olduğu için Türk milletinin ne istediğini biliyor, neye muhtaç olduğunu hissediyor¹⁷” der, ve “millî kahraman her şeyden önce Anadolu toprağının sesini dinledi, yaşama gücünü hissetti, onun derinliklerine doğru eğildi, ham-lara ve bedbahtlara kapalı duran manevî hazinelerin değerini tarttı, millî ruha seslenmesini ve ondan ses almasını bildi” diye devam eder.

Yakup Kadri Garp cephesine de giderek İsmet İnönü ile görüşmüş, Kütahya’dan Simav’a kadar, Yunanlıların boş yere yakıp yıktıkları bölgeleri gezmiştir. İlerdeki siperlerin ardında düşman vardır. Bu köyleri ve orada yaşayanları gördükten sonra : “Anadolu köylüsüne uzaktan, bir İstanbul gazetesinin köşesinden ilânıaşk etmek halkın refah ve saadeti için kağıt üstünde birtakım projeler yapmak meğer ne kadar boş, ne kadar kolay, ne kadar çocukça, ne gülünç bir işmiş” (s. 127) diyecek olan Yakup Kadri, çocukluğu Batı Anadolu’da geçmiş olmasına rağmen, hele savaş içinde Orta Anadolu’nun manzarasının çocukluk hatıralarından çok farklı ol-

¹⁷ a.g.e., s. 103 - 104.

duğunu görür. Buralarda şahit olduğu olayları ve sahneleri o, *Yaban* adlı romanında kullanacaktır.

Yunan taarruzu ve Sakarya savaşı sırasında Yakup Kadri de Halide Edib ile beraber, savaşın içindedir ve ilk elden gördüklerini naklederler. Başkomutan'ın hemen yanı başında savaşı idare edişine şahit olurlar. Askerlikten ikisi de anlamamaktadır. Fakat iki sanatkar bize iş başındaki Önder'i insan sıcaklığıyla anlatırlar. Yakup Kadri, Mustafa Kemal Paşa'nın iki kelimesine dayanarak onun ruhportresini şöyle çizer : “Yapayalnızım, uykum da gelmedi. O anda bu iki basit sözün altında gizlenen bütün bir ruh trajedyası gözlerim önünde canlanmıştı. Uyuyamazdı, çünkü geçirdiğimiz günlerin fecaatini o hepimizden iyi biliyordu ve bu halin korkunç mesuliyetini, itiraf edilmeyen bir ağır sır gibi, yapayalnız, tek başına taşıyordu. Her akşam, her gece bize gösterdiği o neşeli yüz, o kaygısız telaşsız tavırlar, o iki sigara kahve arasında sakın sakın telgraf okuyup cevap verişler, o aradığı kumandanı bulamayınca işi şakaya döküşler ve nihayet harbi poker oyununa benzetişler, demek hep için için, tek başına yaşadığı faciayı gizlemek ve bizi herhangi bir bozguna uğratmaktan sakınmak içinmiş.

Bunu anlar anlamaz bende ona karşı iki hissin uyandığını sezdim. Bu iki histen biri derin bir acıma, öbürü hudutsuz bir saygı idi. Zira Mustafa Kemal, o sabahtan beri benim kalbimde iki cephesiyle yer almıştı : Martir Mustafa Kemal, kahraman Mustafa Kemal” (s. 138).

Olayları trajik boyutlarında görme Yakup Kadri'nin bütün eserlerinde vardır. Bu, her şeyi dıştan görmekle yetinmeyen, ızdırap çeken ruhu yakalamak isteyen yazarın, dünyayı idrak tarzıdır. Bundan dolayıdır ki müşahadelerinde son derece gerçekçi olan Halide Edib ile Yakup Kadri'nin aynı olayları anlatışlarında büyük farklılıklar bulunur. Birinde idealizm ve geleceğe güven, diğerinde ise trajik durumu yakalama ön plandadır. Bundan dolayı o, Atatürk'ü de anlamaya çalışırken, onda da trajik durumun esası olan tezadı yakalar :

“Ey mazlum bir kurbandan daha rikkat - âver olan şanlı kahraman! Ben senin o uykusuz gecelerini ve uykusuz gecelerin mahuf aydınlıklarında soluk bir alev gibi dolaşan başını bir dakika unutmadım! Tarih-i harbde misli görülmemiş o yirmi iki günlük cengin

sonunda senin sırtüstü düşmüş şehitlerden farkın kalmamıştı. Sesin kısılmış ve gözlerin maverâî bir ifade almıştı. Elmacık kemiklerin yanaklarının derisini delecek kadar sivrilmişti, tebessümün bir kadidin sırtışını andırıyordu. O günden beri senin bütün dünyaya velvele saçan şanın bir türlü benim gözlerimi kamaştırmıyor. Sanıyorum ki başının etrafındaki hâle bir tatlı nur değil, bir kızıl ateştir ve müşir üniformasının altında sakladığın vücut bir Anadolu neferin yaralı ve yanık vücudundan farklı değildir.”

Kahraman, barıştan sonra, köşeme çekileceğim demiştir. Yakup Kadri bunu mümkün görmez. Zira sırada siyasî ve sosyal inkılaplar vardır. Onların Mustafa Kemal’siz yapılması mümkün değildir. Mütevazı kahramana saygısı sonsuz olan Yakup Kadri, “büyük adamlarda tevazu bir süstür ve rahat ve huzur tasavvuru bir hayal-i hamdır” diyerek yazısına son verir.¹⁸

Sakarya savaşından sonra Yunanlıların bölgede yapmış oldukları inanılmaz boyuttaki faciaları incelemek üzere kurulan Tedkik-i Mezalim komisyonunda Yakup Kadri de yer alır. Bir süre sonra rahatsızlığı dolayısıyla bırakacağı bu görevinde gördüklerini yazdığı gibi, zaferden sonra da İzmir’den Bursa’ya kadar bir gazeteci heyeti ile birlikte düşmanın kaçarken ardında bıraktığı dehşet tablolarına bir kere daha şahit olacak ve bunları da eserlerinde anlatacaktır. *Millî Savaş Hikâyeleri* adı altında topladığı bu hikâyelerinin sonuna şu notu ekler : “Küçük hikâye adı altında neşrettiğim bu yazılar gerçek vak’alara müstenittir. Bunlar, açıktan açığa, doğrudan doğruya Anadolu hatıraları serlevhasıyla çıkabilirdi. Fakat ben, onların bazılarını kendi arzu ve muhayyileme göre değiştirmek ve canlandırmak zorunda kaldığım için hepsinin birden tamamıyla edebiyata mâlolmalarını müreccah buldum.”¹⁹

Bu hikâyeler arasında bulunan “Barbarların Yaktığı Köyler Ahalisine” adlı yazısını da, daha sonra Yakup Kadri *Yaban* romanının ikinci baskısına, eserin uyandırdığı tenkitleri bir cevap olmak üzere eklemiştir. Bu yazıda biz, *Yaban* romanının kahramanı ile de birleşen, muztarip, dehşet levhaları karşısında kavru lan ruhuyla Yakup Kadri’yi buluruz.

¹⁸ *Devrin Yazarlarının Kalemîyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal*, 1981, s. 869-872. (İkdam, 27 Temmuz 1922).

¹⁹ *Millî Savaş Hikâyeleri, Ergenekon III*, varlık yayınları, 1972, s. 155.

“Dünya Gözü ve Ahiret Sesleri” adlı hikâyesinde, askerlerimizin gelişini heyecanla bekleyen ama bir Yunan taburunun şehre girişiyle şehirdeki heyecan ve saadetin faciaya dönüşmesi anlatılır. Yunanlıların kaçarken adeta zevk için yakıp yıktıkları şehirlerde öldürdükleri insanlardan biri de “Teslim Teslim” de anlatılır. Bu “vücuduna batan süngüden” daha küçük, güzel bir kızın hikâyesidir. Ya namusuna tecavüz edilenler ve bu utançla çıldıran veya evinden barkından olanlar. Yakup Kadri bunlardan biri için, “benim için her şeyi, iyi ve kötü, şahsî veya umumî bütün gördüklerimi, geçirdiklerimi unutmak kabildir, fakat, o köyde, o kıızı, asla asla unutamam” der ve bu genç kıızı “İssız Köy ve Dilsiz Kız”da anlatır. Aynı konuyu “Utanç”, “Ondört Yaşında bir Adam” hikâyelerinde de işler. Zalim Yunan kumandanlarından biri “Küçük Neron”da çizilir, bir diğeri “Güvercin Avı”nda anlatılır. Cephe gerisinde kalan kahramanlarımızdan biri “Hüseyin Çavuş”tur. Yerli Rumların ihaneti “Katmerli Bir Hıyanet”, “Düşmana İltihak”da dile gelir. “Köyünü Kaybeden Kadın” ve “Garip bir Benzeyiş”te savaşın iki kadın üzerindeki tesiri anlatılır. Şehit olanların ailelerine, şehidin eşyasını göndermek yerine, o eşyayı satıp parası gönderilir. Yazar, şahit olduğu böyle bir sahneyi “Şehit Mezadı”nda anlatır ve eşyadan hareketle, İstanbullu genç bir edebiyat meraklısı şehidi tanımaya çalışır. “Bütün bir felâket içinde hiç bir insan, ne korkunç, ne iğrenç, ne de şayan-ı istihkardır. Bu hakikati diğer birçok hakikatler gibi emsalsiz bir elem diyarı olan Anadolu’da öğrendim; orada safalet denilen şey o kadar yüksek bir dereceye varmıştır ki, adeta ulvileşmiş, güzelleşmiş, tatlılaşmıştır”²⁰ diyen Yakup Kadri” “Ceviz” adlı hikâyesinde ezeli misafirperverlik ve cömertliğini savaş sonrası perişanlık içinde bile unutmayan muztarip köylümüzü anlatır.

Yakup Kadri, bütün bu gözlemlerini toplamış ve daha sonra romanlarında da kullanmıştır. Milli Mücadele Yakup Kadri’nin hayatında gerçekten bir dönüm noktasıdır. O, ilk romanı *Kıralık Konak*’ta bir devri anlatır. Burada onun edebiyat anlayışında bir değişiklik olduğu, romanın aşk şiirleri yazan şairi Hakkı Celis’in Çanakkale savaşı öncesi edebiyat anlayışındaki değişme ile verilir. Bu aslında romancının da edebiyat anlayışındaki değişikliğe bir işarettir.

²⁰ a.e.g., s. 136.

Hakkı Celis, savaş sırasında fertçilikten ayrılıp millet bütünlüğü ile kaynaşırken ulaştığı yeni edebiyat anlayışını şöyle ifade eder : “Mensup oldukları milletin itikatlarını, gazalarını, hizmetlerini, elem ve neşatını terennüm eden o büyük halk ve millet şairleri benim için daima mübarektirler. Şair denilen mahluk biraz evliya ile kahraman arasında bir şey olmalıdır; garbın ve şarkın eski şairleri böyledi. Onun içindir ki, hâlâ hepimize tükenmez birer menbadırlar. Son devlerin ortaya çıkardığı cüceler, birtakım dolaşık yollardan sürüne sürüne bu menbalara doğru gidiyorlar ve bize, oradan kâh bir kas, kâh bir avuç, kâh bir katre su getiriyorlar. Bütün bu cüceler bizim nazarıımızda bu getirdikleri suyun, miktarı derecesinde aziz ve kıymetlidirler.”²¹

Bir devir romancısı olan Yakup Kadri, romanlarında Osmanlı devletinin yıkılışını anlatır. *Kıralık Konak*'ta yıkılış, aileden başlamaktadır. Çok güzel ve zengin olan bu romanda konak, ayrıca imparatorluğun da sembolüdür. Fakat yazarın diğer romanlarıyla birlikte ele aldığımızda şu tablo ile karşılaşırız : *Nur Baba* cemiyetin önemli bir kurumu olan din kurumlarının bozulmasını, *Hüküm Gecesi* politikacı ve devlet adamlarının iflasını, *Sodom ve Gomora* işgal altındaki başkent'in çürümüş ve kokuşmuşluğu, *Yaban* ihmal edilen köylünün ve toprağın bozulmuşluğunu, *Bir Sürgün* hayli gü-lünç ve acınacak bir ihtilâlcî tipini işlemektedir. Bunların dışında kalan *Hep O Şarkı*'da devrin sosyal meselelerinin arka planda yer aldığı, aldatıcı, geçmiş bir aşk duygusu işlenir. *Ankara* romanı yazarın en önemli romanlarından biridir. Yeniden doğuşun anlatıldığı bu romanın birinci bölümü Milli Mücadele günlerinin Ankara'sı, ikinci bölümü 1925'lerin Ankara'sını, üçüncü bölüm ise Cumhuriyetin yirminciyilinin kutlandığı gelişmiş, sosyal meselelerini de halletmiş, tarihine sahip çıkan, sıhhatli Türk toplumunun tasviridir. *Panorama* romanı ise Atatürk'ün son günlerinde bürokratların yol açtıkları hoşnutsuzluklar, Atatürk'ün ölümünün halk arasında yarattığı heyecan ve ızdırap ile inkılapların çeşitli çevrelerce yorumlanışını işler. Adı üzerinde bütünüyle cemiyetin manzarası çizilir.

Daha önce Milli Mücadele'nin Yakup Kadri'nin eserleri üzerindeki tesirini birkaç maddede toplamıştım. Bu özellikler onun romanlarında da yer alır. Yıkılış devrinin psikolojisini ve sosyal

²¹ *Kıralık Konak*, altıncı baskı 1974, s. 155.

kurumlarda yaptığı tahribatı işlerken, okuyucu sadece yıkılışı görmez, yıkılanın ardında doğan yeniyi de sezer. Yıkıl şın verdiği kötümserlik yerini bu suretle iyimserliğe bırakır. *Kiralık Konak*'ta Hakkı Celis-romanda ölse bile- ufuktaki kurtuluşu sezdirir. Aynı iyimserlik duygusu çizilen, bütün iç karartıcı sahnelere rağmen, *Sodom ve Gomore*'de de vardır. Gerek bu romanda, gerek *Yaban*'da Millî Mücadele ve Önder ümit ışığıdır ve yaşanan gerçeğin arkasında pırlıl pırlıl bir fon oluştururlar.

Ankara romanının birinci bölümünde Millî Mücadele'de Ankara'nın hali ve İstanbul'dan gelenler üzerinde uyandırdığı intiba üzerinde durulur. Bunların çoğunun Yakup Kadri'nin kendi şahsi gözlemlerinden kaynaklandığı bir vâkiadır.²² İstanbullu Selma Hanım'ın başlangıçta çok yabancılık çektiği halde, Ankara halkını tanıdıkça, Millî Mücadele'nin Kâbesinde bulunmaktan bir saadet duyduğu görülür. Ankara yepyeni bir "enerji" merkezi halindedir. Birkaç yıl sonra, 1921 Ankara'sı, o günleri yaşayanlara hayatın "yegâne mânâsı" gibi gelecektir. Bu Kâbe'de Mustafa Kemal'in evini görmesiyle, roman kahramanı Selma Hanım'da meydana gelen değişme, romanın bu bölümünü adeta kendi içinde ikiye böler. O zaman Millî Mücadele'yi kendi ruhunda hisseder. Cepheye gitmek ister. Hastabakıcılığa başlar. Hastahanedeki gördüğü sahneler onun mücadelenin mutlaka kazanılacağına dair imanını pekiştirir. Yaralı askerlerin dayanıklılığı, korkusuzlukları ve bir an önce cepheye dönme arzuları Selma Hanım'a dıştan kapalı görünen insanların ruhlarını açar. Ayrıca çalışmak, bir işe yaramak ona huzur verir. Bu devir genç kadın için, "fikirce, hisce bütün benliğine şâmil bir inkılâbın kaynağı" olur. Önceleri tiksindiği insanları ve yerleri artık sevmektedir. Zafer haberi geldiği zaman da sakin ve sessiz Ankaralıları gibi, bu haberi sükûnetle karşılar.

İlk gençlik yıllarında bir ferdiyetçi olan, zamanla inançsız kalan Yakup Kadri'de Mütareke yıllarından başlayarak bir değişme olur. O kendi ferdi varlığını artık millet varlığından ayrı tutmaz. Millet ölüm kahmı savaşı günlerinde, kendi varlığını millet varlığına karışmış bulur. Edebiyat anlayışı da değişir. Türklerin yeniden doğuşu olarak yorumladığı Millî Mücadele'ye bir çeşit Ergenekon destanı olarak bakar. Bu destanı ölümsüzleştirecek edebiyatçıyı öz-

²² *Vatan Yolunda*, 1956, s. 149 v.d.

ler. Yazdıkları bir destanın parçaları gibidir ama bütün bir destan değildir. Aynı şekilde bu muazzam tecrübeyi yakından yaşamış, kalemleriyle tesbit etmiş olanlar da onu büyük bir destan olarak yazmışlardır. Belki de çok yakından ona şahit olmaları, onu gerektiği gibi aksettirememesi endişeleri bu yazarları Milli Mücadele'nin destanını yazmaktan alıkoymuştur. Fakat onlar bir destanı veya birçok sanat eserlerini besleyecek olayları, eserlerinde çok canlı bir şekilde işlemişlerdir. Hazin olan bütün teferruatıyla bilmemiz ve sanat eserleri ile milletimizin muhayyilesine nakletmemiz gereken bu eserlere karşı, savaş heyecanı geçtikten sonra lâkayd kalınmış olmasıdır. Bunda, güçsüz kalemlerin o devri basmakalıp bir şekilde anlatmalarının rolü büyüktür. O günleri bize trajik cephesiyle gören ve gösteren Yakup Kadri'nin eserleri, haiz oldukları sanat değerleri yanında, yeni sanatkârlar için de bitmez tükenmez bir kaynak değerini taşımaktadır.